

EDİRNE'YE HAS BİR EL SANATI OLARAK SÜPÜRGEÇİLİK VE SÜPÜRGEÇİLİKTE KULLANILAN TERİMLER

Rifa GÜRGENDERELİ*

ÖZET

Önceleri günlük hayatta önemli bir temizlik aracı olarak kullanılan Edirne el yapımı süpürgeleri, bugün teknolojinin ilerlemesiyle gerçek işlevini kaybederek Edirne kültürünü tanıtan bir el sanatı ve hediyelik ürün haline gelmiştir.

Çalışmada; tarihi süreç içinde süpürmek fiili ve süpürge kelimesinin yapısı ele alınmış ve halk dili bağlamında ifade edilmiştir. Edirne süpürgeçiliğinde kullanılan süpürgeçilik terimleri, üretim ve kullanım alanlarına göre sınıflandırılmış ve incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Süpürgeçilik, halk dili, Edirne süpürgesi, el sanatı, süpürge terimleri.

THE MAKING OF BROOMS AS A HANDICRAFT UNIQUE TO EDİRNE AND THE TERMS USED IN THE MAKING OF BROOMS

ABSTRACT

Edirne hand-made broom, which was formerly used in the Edirne daily life as an important cleaning tool, has presently lost its function due to the technological advances, and has become a handicraft and a souvenir advertising Edirne culture.

This article argues the verb “to sweep” in the historical process and the noun “a broom/besom” in terms of its word structure, and expresses them within

---

*Yrd.Doç.Dr., Trakya Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, rgurgen@trakya.edu.tr

---

Turkish Studies

In International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009

the concept of vernacular language. Besides, the broom terms used in making brooms in Edirne have been classified and studied according to their production and utilization fields.

Key Words: The making of broom, vernacular language, Edirne broom, handicraft, broom terms.

0. Giri

Süpürge otundan yapılan ve geçmi dönemlerin önemli temizlik araçlarından olan el yapımı tel süpürgeler, tek geli melerin etkisiyle günlük hayatta kullanımdan dü erken özellikle Edirne ve çevresinde yeni bir nitelik kazanımı ve Edirne'ye has, ilin kültürünü tanıtan bir hediyelik e ya ekline dönü mü tür. Bu sebeple süpürge yapımı; deneyim, beceri ve ustalık gerektiren bir zanaat iken temizlik amacıyla kullanımının yanında bugün, Edirne kültürünü tanıtıcı bir el sanatı olarak da kar ımıza çıkar.

Günümüzde geleneksel Türk el sanatlarının içinde önemli bir yeri olan süpürgecilik, bölgede otantik özelliklerini koruyarak devam edegelen bir el sanatıdır. Kökeni oldukça eski bir tarihe dayanan süpürgecilik, özellikle Balkanlardan göç eden Türkler tarafından Anadolu'nun çe itli yerlerine de ta nımı tı .

bölgesinin toprakları, kaliteli süpürge bitkisinin yeti mesine uygundur. Edirne, süpürgecin ve süpürgecilerin konumundadır. 1950'li yıllarda 360 kadar süpürge atölyesinin bulundu u ve bazı atölyelerde 25-30 ki inin çalı tı ı bilinmekte di (Günalan, 2003: 24). Ancak son dönemlerde bu i ten para kazanma ânları azaldıkça süpürge ustalarının sayısı da azalmı , bu i i meslek olarak yapabilecek gençler ba ka i kollarına yönelmi lerdir.

Çalı mamızın ana konusunu, Edirne'de süpürgecilik e ini yapan ki iler tarafından kullanılan süpürgecilikle ilgili terimler olu turmaktadır. Bununla birlikte süpürgeyle ilgili anlamlar günümüz Türkçesi ve tarihî süreç içindeki yapılarıyla ele alınıp incelenecektir.

Süpürge adının yapısını $\text{[s] + süpür- + [g]}$, hareketi yapanı, olanı veya yapılan nesnelere kar ılayan isimler yapan -ge ile türetilmi bir ad oldu unu görürüz (, 1 1). *Süpür-* fiilinin üzerine farklı yapım ekleri getirilerek temizlikle ilgili pek çok kelime türetilmi oldu unu da biliyoruz. Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlük'ünde süpürme ile ilgili

Turkish Studies

*In erna ional Periodical For he Languages, Li era ure
and His ory of Turkish or Turkic
Volu e 4/8 Fall 2009*

süprüntü, süprüntücü, süprüntülük, süpürge, süpürgeci, süpürge çalısı, süpürge darısı, süpürgecik, süpürge otu, süpürme, süpürmek, süpürtme, süpürtmek, süpürülme, süpürülmek/süprülmek, süpürüş olmak üzere 16 madde başlıca kelime bulunmaktadır (Türkçe Sözlük, 2005: 12).

Süpürge kelimesi, anlam değişikliği yoluyla kullanıldığı gibi de kullanıldığına tanık olmaktadır. Örneğin “çizen ya da kötü yola dönmüş kadın” anlamında *sokak süpürgesi*, “...” anlamında *süpürge sapı*, “biri için çok çalışmak, emek...” anlamında *saçını süpürge etmek* deyimlerimiz vardır. Y. Derleme Sözlüğü’nün göre Bursa ve çevresinde “...nın âhsız ikinci anlamı” *süpürgecik* denimini öneriyoruz (DS-3: 1).

Türkçenin tarihî dönemlerine *süpür-^ف* ilgili pek çok örneğe rastlamaktayız.

î ânû Lugatî’t-Türk’te *süprük, süprül-, süpründi, süpür-, süpürgü* ekimleri karımıza çıkmaktadır (..., 1: 210). Harezmi Türkçesinde *süpürke*, Çağatay Türkçesinde *süpürül-* *süpürgü* ekimiyle kullanılmaktadır (Clouston, 1972: 791, 792).

Kıpçak dönemi eserlerindeki söz varlığına dayanan Kıpçak Türkçesi Sözlüğü’nde *süpür-, süprül-, süpür-, süpürge, süpürgen, süpürücü, sübürki, sipirge, sipirgi, süpürge* kelimeleri yer almaktadır (Toparlı vd., 2003: 245).

Ayrıca verdiğimiz iki alıntıdan birincisinde on iki yerde “mescid süpürmek”ten bahsedilirken, Kıpçak Türkçesinin edebî ürünlerinden *Gülistan Tercümesi*’nden alınan ikincisinde ise söz konusu fiil güzel bir mesel/atasözü içinde kullanılmaktadır:

“On eki yaşasa mescid **süpürüp** çerâğ yakar erdiler.” (Rabguzi, *Kıyasü'l-Enbiyâ*; Ata, 1997: 256)

“Ya mahdûm işitmediñ mi kim meselde ayturlar, dostlar ivin **süpürgil** dağı düşmen işikin kakmagıl” (Sarayî, *Gülistan Tercümesi*; Karamanlıoğlu, 1989: 56)

Osmanlı döneminin önemli sözlükleri içinde yer alan *Lehçe-i Osmânî*’de; *süprüntü, süprüntücü, süprüntülük, süpürge, süpürmek, süpürücü* kelimeleri yer almaktadır. Eserde *süpürge* maddesinin altında “*hasır süpürgesi, zurna süpürgesi, tavan süpürgesi, saplı hasır süpürgesi, meydan süpürgesi, sapı çalı süpürgesi*” gibi süpürge çeşitlerinin adlarına da yer verilmiştir (Toparlı, 2000: 355). Sözlükte geçen ve “keçi” anlamına

Turkish Studies

In International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009

gelen “mide süpürgesi”, kelimenin anlam de i ikli ini göstermesi açısından güzel bir örnektir (Toparlı, 2000: 355).

Süpürge, divan iirinde de deyim anlamıyla öyle kullanılmaktadır:

Erlere etme pencerelerden alış veriş

Dadına gâhi yardım edip sen de gör ki iş

Yağ bağlasın yüreği nenenin karış karış

Tek otur küçükten evde oturmaklığa alış

Olma sokak süpürgesi kadın kadıncık ol (Vasıf, Beyzadeo lu vd., 2004: 196)

Redhouse’ , *süpürge* kelimesinin kar ılı nda “süpürge, süpürge otu, süpürge yapmak için kullanılan Türk darı sapları” anlamları sıralandıktan sonra, “*el, ocak, tavan, çalı, çuka, hasır-halı, sokak ve meydan süpürgesi*” gibi süpürgelerinin anlamları açıklanı tır (,1 6 10 6).

Ça da Türk ehçelerine baktı mızda , *süpür- ħ* *süpürge* adının birtakım ses ve ek de i iklikleri kullanıldı mı görülür. Kar ıla tırmalı Türk Lehçeleri Sözlü ü’nden aldı mız u veriler, bize

, , ħ

Fiil olarak

. *süpürmāk*

Kır. *şıpurū*

Özb. *süpürmāk*

. . *sibirü*

Ba k. *hipiriv*

Türkm. *süpürmek*

. . *süpürmāk*

. . *sipuruv*

(,1 1 02- 03)

A ızlarda da süpürge ve süpürgecinin çe itlerini ifade eden farklı kullanım ekillerine rastlamaktayız: *Bardıç* (Sarıkamı -), *çagğı* ( ), *çalağı* (Yıldızeli-), *çalar* (Zellice Sarıkamı -), *çalgiç* (- -), *çalıntı* ( ), *çalkıç* (Belenke li Mersin- çel), *çirtık* ( ), *çöndük* (-), *çörtük* (Morcalı Karaman- -), *gezi* (,), *göse* (-Çanakkale), *hecit* (Ka -

sim olarak

. *süpürgä*

Kır. *şıpurğı*

Özb. *süpürgi*

. . *sibirki*

Ba k. *hipirtki*

Türkm. *sübse*

. . *süpürgä*

. . *sipurğış*

Turkish Studies

*In erna ional Periodical For he Languages, Li era ure
and His ory of Turkish or Turkic
Volu e 4/8 Fall 2009*

), *kaza* (Ni de), *kazağı* (- -), *püsürge* (Aydın), *söngö* (Gönen-Isparta, Kütahya, Avara Niksar-Tokat, Tavancıl -Kocaeli, Ak ehir- , -Mu la), *zubuk* (- -) (, 1 52)

3] , *süpür-* *süpürge* kelimelerinin yapısı ve *î* metinlerdeki kullanımları ile günümüz Türk lehçelerin a ızlardaki eklerini göstermeye çalıştık.

Bu çalışmada Edirne'ye özgü bir meslek olarak süpürgecilikte kullanılan terimler üzerinde durulacak ve derlenen malzeme belli ölçütlere dayalı olarak tasnif edilecektir. Belli bir yöreye ve belli bir meslek koluna ait dil malzemesi söz konusu oldu una göre, meseleye toplum dil bilimi açısından bakmak da yararlı olacaktır.

“*Dil olgularıyla toplumsal olgular arasındaki ilişkileri, bunların birbirini etkilemesini, birbirinin değişkeni olarak ortaya çıkmasını, bir başka deyişle bu iki tür olgu arasındaki eşdeğişirliği inceleyen karma dil*” olarak tanımlanan (Vardar, 2002: 196) *toplum dil bilimi*, hem konu ucunun hem de dinleyicinin toplumsal konumuyla bildiri im durumlarını, söylem çe itlerini ele alır, hatta e de i rli in yanı sıra dilsel ve toplumsal yapılar arasındaki neden-sonuç ili kisini saptamaya çalışır (Vardar: 2002: 196).

Toplum dil bilimi, belirli bir topluluk içindeki toplumsal rollerin sürdürülüp korunmasında dilin i levini araştırır. Toplumsal imdan anlamlı bir dizi dil biçimi ortaya koyan lehçe ve a ızlar, konu ucularının toplumdaki konumunun, sosyal hayatına ili kin bazı özelliklerinin anlaşılmasını sağlar.

Dil toplulukları içinde, çe itli dilsel türler bulunmaktadır. Bunlar Dittmar'ın sınıflandırmasına dayanılarak dörde ayrılabilir:

- a. Ölçünlü türler,
- b. Bölgesel türler (diyalektler),
- c. Toplumsal türler (sosyolektler),
- d. levsel türler (mer, 1990: 44).

Bu dil türlerinden bölgesel türler, genellikle bölgesel kullanımlar olarak incelenmektedir.

Bu türler, aynı ölçünlü dilin birle tirdi i kullanımlar olmaktadır. Do u Anadolu a ızları, Orta Anadolu a ızları vb. ölçünlü Türkçe içindeki bölgesel kullanımlardır (mer, 1990: 47). Bölgesel

---

Turkish Studies

In ernational Periodical For he Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009

kullanımların kimi kez ölçünlü dile yükseldi i, kimi kez de yo oldu u görülebilir (mer, 1990: 49).

Türkçe özlük'te ölçünlü Türkçeye yüz bin civarında kelime olmasına rağmen, Türkiye Türkçesi a ızlarında bu sayının çok üstünde söz varlı ının bulundu u konunun uzmanlarının malumudur.

uradan yola çıkarak ölçünlü Türkçe , ancak Türkçenin bölgesel türlerinden biri olan Edirne a zında kullanılan ve günümüzde kültürel bir sembol hâline dönü mü "süpürgecili in" gerek üretim gerekse kullanımla söz varlı ını derledik. Bu bölgesel söz varlı ının ihtiyaçlar do rultusunda ölçünlü dile aktarılması da söz konusu olabileceksede, esas itibarıyla belli bir meslek grubunca kullanılan bu yerel söz varlı ının derlenip kayıt altına alınmı olması esastır.

Edirne'ye has el sanatı olan süpürgecilikle ilgili terimler incelendi inde, bu terimlerin Bernstein'in 1959 yılında yayımladı ı "Halk dili, dilsel biçimi belirleyen bazı toplumbilimsel belirtiler" adlı eserinde ele aldı ı halk dili özelliklerini ta ıdı ı görülür (mer, 1 0 22).

, başı bağı, tak tak, hurda gibi ö , simgesel kullanımın genelle memi oldu una tanık olarak gösterilir. 3] , ifat ve zarfların dura an ve sınırlı kullanımına örnek t , Edirne yöresinden derledi imiz süpürge çe itlerini verebiliriz: çatal süpürge, battal süpürge-kazık süpürge-sırık süpürge, fırça süpürge, aynalı süpürge. Yukarıdaki örneklerde s ıfatların süpürge ismi ile kullanımı aynı zamanda genelle memi simgesel kullanım için de örnek te kil etti i görülür.

Süpürge ile ilgili olarak alan ara tırması neticesinde kullanılan terimler tarafımızdan derlenmi , a a ıdaki biçimde tasnif i tir:

1. Bitki Durumundayken Kullanılan Terimler

fırda Süpür < - < , .
hurde "ufak, de ersiz ey, kırıntı"). kr . hurda, urda

hurda: bk. fırda (< , . **hurde** "ufak, de ersiz ey, kırıntı"). kr . fırda, urda

i lik: Süpürge tellerinin ince ve düzgün olan kısımlarına (- - < -ç- < içlik).

ot: Süpürge bitkisine veri

Turkish Studies

In erna ional Periodical For he Languages, Li era ure
and His ory of Turkish or Turkic
Volu e 4/8 Fall 2009

tepelik (tepe): çli e göre daha uzun, düzgün olan süpürge

urda: . 3l (Ø- < - < . **hurde** “ufak, de ersiz ey, kırıntı”)¹. kr . fırd, hürda

z re: çlik üstünü kaplayan süpürge nin kalın telle . . . , yapım esnasında bıçakla yarılarak (< . **zih re** “dı yüzü, dı tarafı”).

2. Üretim Esnasında Kullanılan Terimler

ba ı ba lı: Dikiciye dikilmek üzere gelen süpürgeye verilen

deste: çlik ve z renin bir araya getirilmi ekli, süpürge ba ı. Deste yapma i i el kararı iledir ve ustalık gerektirir (< . **deste** “demet, tutam, takım; kabza, tutacak yer”)

abze: Süpürge nin sapına verilen ad (< Ar. abza “tutacak, tutamak yeri, sap”) kr . oçan

koçan: bk. abze

kükürt fırını: Süpürge bitkisinin beyazlatma i leminin yapıldı ı fırın.

kükürt yakmak: Süpürge nin kükürt ile beyazlatılması i lemi.

3. Süpürgeyi Yapan Usta ile İlgili Terimler

ayıklayıcı: Kükürt fırınından çıkan süpürgeleri ayıran ki i. kr . z reci

ba layıcı: . . . an ve metal tel ile ba layan, süpürgeyi diki e hazır hâle getiren ki i. kr . tepeci

dikici: Tepesi ba lanmı ve tel ile sarılmı süpürgeyi, süpürge tellerinin da ılmaması için diken ki i.

mezdancı: Tamamlanmı süpürgeleri istifleyen, süpürge yapımı sırasında ayak i lerini yapan ki i (< . **mezd n** “geni , açık, düz yer, alan”).

sarıcı: Süpürgeyi zare, içlik ekinde deste hâ ki i. kr . tasla çı

tasla çı: bk. sarıcı

¹ Bilindi i gibi, kelime ba ında h- dü mesi, Rumeli a ızlarının karakteristik bir özelli idir.

Turkish Studies

*In erna ional Periodical For he Languages, Li era ure
and His ory of Turkish or Turkic
Volu e 4/8 Fall 2009*

tepeci: bk. ba layıcı

z reci: bk. ayıklayıcı (< . **zih re** “elbisenin dı yüzü, dı tarafı”+ T. +ci eki).

4. Süpürge Yapımında Kullanılan Araç-Gereçler ile İlgili Terimler

ayakca : Ba layıcının kullandı ı tezgâ .

çatal bizi: Telleri süpürgeye ba lamak için ba layıcının kullandı ı bir çivi çe idi.

deste bıça : Deste yapımında kullanılan bıça a verilen ad. kr . ancalı bıça , süpürge bıça ı

deste ipi: Desteleri ba lamak için kullanılan pamuklu ip, sarıcı tarafından kullanılır.

abara: Ba lı, pullu çivi. Hediyeelik süpürgelerin ba kısmında bulunur.

ancalı bıça : bk. deste bıçak. kr . süpürge bıça ı

kef ne: i çinin avucundaki deri parçası (plik vasıtasıyla parmaklara sabitlenir ve avuç içinde bir çe it yüksük vazifesi görür. < . **keff-ne** “biz, çuvaldız gibi benzeri eyleri kullanırken ele geçirilen demirli kayı ”).

olon: Diki çinin dikti i süpürge üzerindeki ip sırasına verilen ad. Her sıra bir kolon olarak adlandırılır. Süpürgenin kalitesine göre üç, dört, be kolon dikilir. (< , .)

mengebe: Süpürgenin sapından a a ıya do ru iki yüzündeki süpürge tellerini sıkı trarak diki i kolayla tıran tahtadan yapılan alet. Sıkı tırdıktan sonra tokmakla vurularak süpürge düzeltilir (- - - - - < 31).

süpürge bıça ı: bk. deste bıçak, ancalı bıça

süpürge yala ı: Süpürgeyi yumu atmak amacıyla içine konulan su yala ı.

ip: Kolonların hizasının düzgün olması amacıyla kullanılan çivi. (< . **ib** “ini , çatal yol, boynuz gibi çatal ey”)

ta ta : Ba layıcının tezgâhında üzengiye benzeyen aya a takılan, süpürgeyi tel ile ba larken sıkmaya yarayan alet.

tel çı rı : Süpürgeye teli ba lamak amacıyla kullanılan

Turkish Studies

*In erna ional Periodical For he Languages, Li era ure
and His ory of Turkish or Turkic
Volu e 4/8 Fall 2009*

to ma : Süpürgeyi yapımı sırasında süpürgeye vurarak düzgün bir şekilde girmesini sağlayan tahtadan yapılmış alet.

zincir: Ba layıcının koltu na sabitlenerek taktakın gerginli ini sa lar (< , . , i).

5. Süpürge Çe itleriyle İlgili Terimler

aynalı süpürge: Hediyelik, kız çeyizi için özel hazırlanan süpürge.

battal süpürge: Koçanları daha büyük olan ve üzerine sırt sopa geçirilerek kullanılan süpürge. kr . azı

çatal süpürge: Klasik ekilde evlerde kullanılan süpürge.

çöpçü süpürge: Çalı süpürgesine benze süpürgeye göre daha hafif ve daha küçük olan süpürge.

telyeslarlrarakkKoçanlay

azı süpürge: bk. battal süpürge, sırt süpürge

fırça süpürge: Daha çok toz almaya yarayan en küçük süpürge çe idi.

sırt süpürge: bk. battal süpürge, azı süpürge

t

Turkish Studies

*In erna ional Periodical For he Languages, Li era ure
and His ory of Turkish or Turkic
Volu e 4/8 Fall 2009*

geçmiş terimler bulunmakla beraber, söz konusu terimlerin büyük çoğunluğu Türkçedir ve Türkçenin ek ve söz dizimi imkânlarıyla yapılmıştır: *işlik, ayakçak, çatal bizi, süpürge yalağı, taktak, tahtabaş süpürge...*vb.

Hâlen Edirne a zında ya ayan, ancak süpürgecilikle geçinen insanların sayısının günden güne azalması sebebiyle kaybolmaya yüz tutan süpürgecilikle ilgili bu terimlerin derlenmesi, onları yok olmaktan kurtardı ı gibi, dilimizin adlandırma gücünü göstermesi bakımından da yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- AKSAN, Do an (1998). *Anlambilim*, Engin Yayınevi.
- BEYZADEO LU, S. -GÜRGENDEREL , M.- GÜNAY, F. (2004). *Edirneli Ahmed Bâdi (Armağan)*, (1 2). *An Etymological Dictionary Pre-Thirteenth-Century Turkish*,
- Derleme Sözlüğü* (1 3),
- DEVELL O LU, Ferit (1982). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Divanü Lugat-it-Türk Dizini* (1 2).
- ERC LASUN, Ahmet Bican vd. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- ERG N, Muharrem (1998). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yay.
- GÜNALAN, Behiç (2003). "Süpürgecinin Anayurdu Edirne", *Edirne*, Sayı: 11, Edirne Valili i Yay., s. 24-25.
- MER, Kamile (1990). *Dil ve Toplum*, Ankara: Gündo an Yay.
- ENG N, smail (1998). "Edirne'de Süpürgecilik, Meyve Sabunculu u ve Yapım Teknikleri", Emin Nedret li- , *Edirne: Serhattaki Payitaht*, İstanbul , s. 52 -541.
- KARAMANLIO LU, A. Fehmi (1989). *Seyf-i Sarâyî, Gülistan Tercümesi*,

Turkish Studies

In ernational Periodical For he Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009

-
- ... (1966). *A Turkish And English Lexicon*,
...
... (2000). *Ahmet Vefik Paşa, Lehçe-i Osmânî*,
...
... (2003).
Kıpçak Türkçesi Sözlüğü,
...
Türkçe Sözlük (2005).
... (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*,
istanbul: Multilingual Yay.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*